

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

№ 11
(17812)

2010 чылдың
февраль 2,
вторник

Садар өртээ
5 рубль.

e-mail:shyntuva@mail.ru

Ниитилел-политиктиг солун

ТИИЛЕЛГЕ-БИЛЕ, ЛОРИСА

Тываның Баштыңы Ш.Кара-оол тиилелгени чедип алган Лориса Ооржакка
Красноярск хоорайга байыр чедирген

Бир дугаар байыр чедиришишкини.

Сөөлгү салыг...

Субботада, январь 30-де, Красноярскиге хостуг
решке «Иван Ярыгин» Голден Гран-при XXI
тегей маргылдаазының ийиги хүнү доозулган.

аглыг спортчу, бистиң чер-чурттуувус Лориса
к (деңзи категориязы баш удур сегиржиң
кыпнарга чедишкенин
лган, Россияның ийи,
саның ийи спортчуларын
н. «Алдын» дээш деми-
Лориса Соңгу Кореяның
и Со Сии Хан-биле ужу-
н. Ол хүреш аарыкчы-
дыка-да девидеткен.
ың «аарыкчылары» ор-
дир ынак чаңгыс чер-
н деткээпинден чаңгы-
турган, ооң чайынналчак
лгези оларны шуут
ттелдирген. Тываның
ның Даргазы Шолбан
ол Лорисаны деткири-

биле Красноярскиге ужуш
четкен болгаш тиилекчиге
паңнал тыпсыр эзулалга ки-
ришкен, аас-кежиктиг спорт-
чуга алдын медальды ол ты-
выскан. «Лорисаның улуг
спортче ээп келген чоруу Ты-
ваның чурттакчыларыңа улуг
чоргааралды болдурган болгаш
чүткүлдүг чоруктуң, бодунга
болгаш бодунуң күжүңге бү-
зүрелдиң үлегери болган — деп,
Шолбан Кара-оол чугаалаан.—
Мындыг маадырлыг чорукка
онза кичээнгей херек, Лорисага
Россияның күрүне паңналын
тыпсырын дилээр бис».

Wrestling.ru-нуң корреспон-
дентизинге берген интервью-
зунга Шолбан Кара-оол Лориса

Ооржак-биле канчаар таныжып
алганын, а ол ышкаш ооң рес-
публикага ужу-дузазын чу-
гаалаан. «Лориса Ооржакты хой
чыл дургузунда билир мен —
деп, Шолбан Кара-оол дем-
деглээн.— Афганчы дайынчы-
ларга тураскаал болдуруп, чыл
санында оолдар ортузунга хостуг
хүреш маргылдаазы эртип турар
чүве. Каш чыл бурунгаар, спорт
ордузунуң коридору-биле чоруп
ора, кижиге ыглаанын дыңнап
кагдым. Ол оолдарга чеде бер-
геш, кым оларны хомудадып-
канын айтырдым, оон билдин-
гени чүл дээрге, ол маргылдаага
олар кыс уругга октадып ал-
ганындан ыядып турар болганнар.
Оолдар ортузунга тиилелге
chedip алган кыстың ады Лориса
Ооржак болган. Оон бээр ооң че-
дишкенин хайгаарап чор-

дум. Хүрешке Лориса улуг
тиилелгелерни чедип ал келди».

Ол спортчу 2007 чылда орук-
транспорт озал-ондаанга тава-
рышкаш, аар кемдээшкениге
таварышкан турган, оон үнүп,
кадыкшылын эрги хевээр кыл-
дыр эгидип шыдаан дээрзин
сагындыраал. Красноярскиден
Кызылче ээлчеглиг маргылдаа-
ларга киришкеш, чанып кел
чораан. Эки эмнеткен болгаш
кадыкшылын эгиткен соонда
Лориса шыңгыы белеткенип
турган, оон соонда база-ла
хүрежиң эгелей берген. 2009
чылдың сентябрьда Данияга
херэженнер ортузунга болган
делегей чемпионатынга хүреш-
кеш, мөңгүн паңналды чаалап
алган. Ынчан тиилелге-биле
Лорисага байыр чедирип тур-
гаш, Чазак Даргазы респу-
ликага уругларның хостуг хү-

решке Лориса Ооржак аттыг
спорт школазын ажадарын
саналдаан. Красноярскиниң
журналистеринге интервью
берип тургаш, Шолбан Кара-оол
2010 чылда Тывага РФ-тиң ОБЯ
сайыды Сергей Шойгунуң шаң-
налы дээш элээдилер ортузунга
хостуг хүрештин делегей мар-
гылдаазы эртерин чугаалаан. Ол
ышкаш республикада хүреш-
даа, спорт-даа ниитизи-биле
сайзырап турар дээрзин дың-
наткан. «Бичии уругларның
спортка хандыкшыр чоруу
биске чугула бооп турар, ын-
чангаш эргежок чугула инфра-
структураны тударынче ки-
чээнгей салып турар бис.
Спорттуң дээди чедишкенин-
нерин, оон иштинде хүрешти
утпайн турар бис».

ТР-ниң Чазаның албан-
езузуңуң сайтызындан.

Культура амыдыралы

айдан «Кезээ ңгедэ чурттап чоруур»

февраль 2-де Надя Рушева
музей салбырының
акчылары талантылыг
терниң өг-бүлезиниң эш-
де ужуражылганы эрт-
Ук ужуражылганы бүгү
йде билдингир чурукчу
ның — Надя Рушеваның
үнгөн хүнүңге «Кезээ
е чурттап чоруур» дээр
рыг-биле тураскааткан.
ы бодунуң чырык чурук-
да база чуртталга дуга-
хой санныг «новеллала-
» кезээ мөңгедэ бистиң
та чурттап чоруур.
ым-чаяанныг чурук-

чунуң 57 харлаанын чоокта чаа
Москвага болгаш Кызыл хоо-
райга демдеглэп эрттирген. Бү-
гүгө билдингир талантылыг Ру-
шевтерниң өг-бүлезинге шыг-
жаттынып турган улуг архи-
винден чуруктарны болгаш оон-
даа өске чүүлдерни Национал
музейге дамчыткан.

Бойдуска ынакшылы-биле

Национал музейде ТР-ниң
культуразының алдарлыг
ажылдакчызы Иван Матвеевич
Путинцевтиң «Ийиги чурттал-
ганы соңнээн» деп делгелгези
база оон чогаадыкчы ажылынга
тураскааткан айы уламчылап
турар.

И.М.Путинцев — дириг амы-
таннарның болгаш куштарның
дүрзү-хевирин кылыр билдин-
гир талантылыг мастер. Бойдус-
ка ынакшылы болгаш дириг
амытаннар делегейинге сонуур-
галы ооң мергежил шилип алы-
рынга идиг болган. Аныяандан
тура, ховар мергежилди бодунуң
сонуургалы-биле өөренип чедип
алгаш, бодунуң херээнге мастер
деп төлөптиг атка четкен. Иван
Матвеевичиниң холу-биле кыл-
ган хой санныг дириг амьтан-
нарының болгаш куштарының
дүрзү-хевирлери Национал му-
зейниң алдын фондузунда када-
галаттынып турар.

Бистиң корр.

ДЫҢНАДЫГ

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутаттарына

2010 чылдың февраль 4-те Тыва Республиканың Улуг
Хуралының Төлээлекчилер палатазының ээлчег чок чээрби
сески хуралы 14.00 шакта Тыва Республиканың Чазак
Бажыңының хуралдаар залында болур.

Бүрүткелі 13.00 шакта эгелээр.

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының ээлчег чок чээрби сески хуралының хүн айтырыгы:

1. «Тыва Республиканың Конституциязынга өскерилгелер
киирер дугайында» Тыва Республиканың Конституция
Хоойлузунуң киирген төлөвилелин хүлээп албышаан, Тыва
Республиканың Конституциязынга өскерилгелер кииреринге
чөпшээрэжир Силер бе?» деп айтырыг талазы-биле Тыва
Республиканың референдумун эрттиреринин дугайында.

Карим МОНГУШ

ДЕМНИГ, ХАРЫЛЗААЛЫГ АЖЫЛ ЭГЕЛЭЭН

• “Тываның Даг болгаш руда компаниязы” КХН ажыттыгын

Январь 27-де Кызыл кожуунуң чагырга даргазы Виктор Глухов, кожуунуң Төлээлекчилер хуралының даргазы Додоо Ховалыг “Тываның Даг болгаш руда компаниязы” кызыгаарлаттыгын харысалгалыг ниитилелдиң чиңгине директору Игорь Шумков-биле ужурашкан.

Ук компания Россияда эң-не бай-шыырак деп санаткан олигархтарның бирээзи болур Олег Дерипасканың “Базовый элемент” холдингинге хамаарып турар.

Кызыл кожуунуң төвү Каа-Хем суурнуң девискээринин чөөн чүгүнде турар болгаш оң мурнунда ажылдап тургаш, буурап дүшкен “Каа-Хем” хөмүр-даш уургайының баазазына чаа, улуг бүдүрүлгө тывылган болгаш эрги ажыл-агыйның бүгү өңчү-хөрөңгизи компанияның балансыныче шилчип, бо хүннерден эгелеп ажылдап эгелээн.

Чиңгине директор компанияның келир үеде кылыр ажыл-херээ-биле кожуунуң чагырга даргазын таныштырган. “Каа-Хем” хөмүр-даш уургайы эрткен чылын 430 муң тонна хөмүр-дашты казып тыпкан болганда, бо чылын чаа

компания оң тывыжын 650-700 муң тоннага чедир улгаттырарын планнап турар. Кедизинде барып, республиканың “кара алдын” тывыжын 1 миллион 500 муң тонна чедир өстүрери көрдүнгенин ол дыңнатты. Ам дээрзинде оң мурнунда ажылдап тургаш, буурап дүшкен ажыл-агыйның ажылчын кадрларын ол-ла хевээр арттырып, долу күш-биле ажылдап эгелээр бүгү-ле организастьг айтырыгларны шийттирлеп эгелээн.

Оң мурнунда турган бүдүрүлгө холдан холче дамчып, үрө-түңнел чок ажылдап турган болгаш республикага-даа, кожуунга-даа, Каа-Хем суурга-даа кандыг-даа ажык эккелбейн турганын кожуун чагырыкчызы Виктор Глухов келген аалчыларга сагындырды. “Ынчангаш бо удаада бүдүрүлгө езулуг ажыл-агыйжы шынарын көргүзүп,

Ужуражылга чезинде.

Авторнуң тыртты

доктаамал ажылдап, республиканың-даа, тус черниң-даа бюджетинче кирип турар улуг үндүрүлгөдөн аңгыда, биске улуг социал деткимче-дузаны чедирер дээрзинге идегеп, бүзүрөп тур мен. Бистиң талавыстан силерде кандыг бергеде-жиийшкinner, санал-оналдар бар-дыр, демниг шийттирлеп, кады ажылдаалыңар” – деп, ол чугаалады.

Мындыг улуг бүдүрүлгөге ажылдаар специалистерни ол-ла хевээр арттырып, а бир эвес ажылчын күш ам-даа негет-

тинер чүве болза, республика чок арткан-кижилерниң ара курс езугаар шилип, киж технологияларга өөредип олуттарны четчелээр дээр чурттуң болгаш тус черни-зының күш-ажыл рыногунд лүг байдалды чавырылды тиказының база бир кол угл негелдизин күүседиң турар чагырыкчызы Виктор Г. деглээн.

Светлана БАЛЧЫР

ШАГ ШАА-БИЛЕ ТУРБАС...

• Журналист В.Ф.Чадамба-биле интервью

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң чедиги чыы-жының улус депутаты турган журналист коллегавыс Владимир Федорович Чадамба-биле «Шынын» корреспондентизи ужуражып, бөгүнгү Тываның политиктиг амыдыралында болур деп турар өскерлишкinnerге хамаарыштыр бодунуң санал-оналын бээрин дилээн.

–Тыва Республиканың Үндэзин Хоойлузу – Конституцияга өскерилгелер кирир талазы-биле референдум эрттирериниң дугайында айтырыг чон ортузунда дыргын апарган чүве-дир, силерниң аңаа хамаарыштыр бодалыңар кандыгыл, Владимир Федорович?

–Шаг шаа-биле турбас дигир болгай, амыдырал база ыңдыг: үе-үе аайы-биле өскерилгелер, чаартылгалар туруп кээр. Эки чүве чүл дээрге, кандыг-даа нарын айтырыгларны ниити чоннуң киржилгези-биле шийт-пирлээр апарганы.

–Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң чедиги чыыжы-ның депутаттары төөгү-ге артар, онза үчлени кылган кижилер-дир дээрзи маргыш чок деп бодаар мен, ыңдыг аа, Владимир Федорович?

–Шын. Ынчан байдал онза-гай турган. 1993 чылдың октябрь айда бүгү Тываның референдумунга Тываның Конституциязын кириген. Чон ону хүлээп ап бадылаан. Бүгү Тываның чону референдумга идеп-кейлиг киришкен. Оң мурнундагы депутаттар эки туразы-биле, эргезинден дүжер хуусаа-зы келбээнде-ле, боттарының орнун чайлап берген турган. Чаа Конституция езугаар 32 депутат турум байдалга ажылдаар кылдыр бадылап алдывыс. Төлээлекчилер палатазының дугайында ынчан айтырыг безип турбаан болдур ийин. Ол дугайында бөгүн айтырыг көдүрүп турары чонтуг. Ынчан 130 депу-

тат ажылдаар дугайында айты-рыг шийттирлеттинген-даа бол-за, оларның иштинде Дээди Ху-ралдың даргазы, оракакчызы болгаш улуг-улуг комитеттер-ниң даргалары хостаттырган болур дээн. Арткан депутаттар кол ажылынга ажылдавышпаан, сессиядан сессияга киржиң ажылдаар эргелиг турган. Ниити-зи-биле алырга, 8-9 депутат хостаттырган байдалга ажыл-даар турган. Ынчан Дээди Хуралдың Аппарады кончуг эки ажылдап турган болдур ийин. 130 депутат деп чүвени бодап кор даан. Ам, ажы-биле чугаа-лаарга, Аппарат дыка-ла улгат-кан-дыр. Оң соонда хүлээп алган Конституцияда Төлээлек-чилер палатазынга хамаарыш-тыр айтырыгны мынча дээн: Төлээлекчилер палатазының даргазы, оракакчызы хостаттыр-ган байдалга ажылдаар ужурулуг дээн. А херек кырында чоорту, бүдүү комитеттер даргалары база хостаттырган апарган. Конституцияда бижээни-биле канчап-даа дүүшпес-тир бе? Ынчангаш мындыг байдал тур-густунуп келген. Ынчан депу-таттап турган-ла, бо бүгүге мен удур турган мен. Ам анаа хама-арыштыр тургустунуп келген айтырыгны база деткир мен.

–Тыва Республиканың Чазааның Даргазы азы Президентизинге хама-арыштыр ынчан кандыг хоойлу хүлээп алдынган турганыл, Владимир Фе-дорович?

–1990-1994 чылдың депу-таттары Тыва Республиканың Президентизиниң албан-дужаа-лының дугайында база чугааны

кылган. Тыва Республиканың Президентизиниң дугайында айтырыгны депутаттар сессияга хүлээп алгаш, бадылаан. Ынчал-за-даа ол база сөөлүнде барып хажыттыгын. Кезек када Тыва Республиканың Президентизи – Чазааның Даргазы деп тур-ган. Мен бодаарымга, Тыва Рес-публика дээрге өске республи-калар-биле дөмей, дең эргелиг бис. Чурттакчыларывыс саны чеже-даа эвээш болза. Чаңгыс Президент дээрге, арай эпчок анаар боор, Президентиниң Аппарады база тургустунуп кээр. Ынчангаш артык чорук болдурбазы-биле Тыва Респу-бликаның Президентизи – Ча-зааның Даргазы дээр болза таа-

рымчалыг. Мен бодаарымга, 1993 чылдың Конституциязын-че хая көрнүр болза эки.

–Чүге?

–1990-1994 чылдар үезинде байдал нарын турган. 1993 чыл-да бис Конституциявысты хү-лээп ап турар үеисте Москвага Парламент бажынын боолап тур-ганын чон утпаан боор. Ажы-биле чугаалаарга, бис ынчан чамдык чүүлдерни өскербейн эрттирпкен бис. Ынчангаш Конституциявыс чедер-четпес-терлиг болганы чөп боор, үениң аайы ыңдыг турганын катап база сагындырып каайн. Россияның субъектилеринден ынчан бис-тер кымны-даа мурнай Консти-туциявысты хүлээп алган бол-дур бис ийин. Маңаа, Кызылга митингилер-даа болуп турду. Ол бүгү тайбың арга-биле эрте бергени аас-кежик болган деп бодаар мен. 1993 чылдың Кон-ституциязын 1921 чылды-биле деңнеп болур. 1921 чылда тыва чон бир дугаар Конституциязын хүлээп алган. 1921-1930 чыл-дарда тыва чоннуң эртем-билиг,

культуразы чаа-ла сомалатты-нып эгелеп орган. Ынчалза-даа 1921 чылда тыва чоннуң хостал-га, демократияже эге базымы кылдынган. А 1990 чылда тыва чон бүгү талазы-биле (өөредил-ге, эртем-билиг, культура, ша-жын-чүдүлгө) сомалаттына бер-ген турган деп бодаар мен. 1993 чылдың Конституциязын 1921 чылды-биле дөмей чыгыы деп бодап турар мен, элээн чүүлдер-ни оон алгаш, кириген турган бис. Ынчан ССРЭ дүшкен соон-да, айтыш-дужаар система дүш-кенде, чон бодунуң үзел-бодалы-биле шилилдени кылган. Кон-ституциявысты-даа депутаттар боттарывыс ажылдап кылган бис. Оң мурнунда ышкаш үс-

Референдум дугайында

түнден бадырып кээр чүве тур-баан. Эгезинде Москвадан улус-ту чалап эккеп турганы база бар харын, ынчалза-даа 1993 чылда депутаттар боттары ону кылган. Ол Конституцияда «Тываның хой националдыг чону» деп бижээн турар ужурулуг чүве. Оң соонда Конституцияда (2002 чыл) «Тыва чон» апарганы ол боор.

–Ам келир соңгулдалар-да чонувуска чүнчү сүме-лээр силер, Владимир Федорович?

–Депутаттар соңгуп турар үеде Тываның бүгү девискээри-ниң чону киришкен турарын че-дип алыры чугула. Ынчангаш улуг-улуг кожууннарның чурт-такчы чонунуң санын барымдаа-лап округтарының, девискээри-ниң үлелгезин шын чорудары чугула. Чоннуң сонуургалда-рын, эрге-ажыктарын өөренип көрүп, эрге-чагырга органнары, топ соңгулда комиссиязы бо ажылды дарый эгелээр болза эки.

–Күрчүе тургузуун өс-

кертир дугайы-рыгны чүч деп бисилер, Владим-ович?

–Күрүне тургузу-

талазы-биле айтыр-үениң негелдизи-би айтырыгы апарган мен. Ынчан кээрге үедеп чыдып катб өскертилгелерни кы-луг бис. Үстүнде тывыс, шаг шаа-биле аайы-биле өскерил-туруп кээр анаар деп

–Силер хой

«Шын» солуну дактору болуп болгай силер. Б солунуус 85 «Шынга» хамаа бодалдарыңар члелип көрүңер.

–2010 чыл дээр-ге

чыл болур деп билип

Тыва бижиктиң 80

«Шын» солунуң 85

ның чылы-дыр. Тыва

гүзүнде бо дээр-ге ка

төөгүлүг болуушкун

чылы-дыр. «Шын»

дургузунда моол дыл

тынып турган. Тыва

тургустунмаанда-ла ол

лээн. Тыва алфавит б

рында «Шынга» парл

Ынчан чон «Шын сол

алгаш, ыттыкыр ном

кылып турган, тыва чон

бижикке өөредиринге

канчаар-даа аажок уд

Ону чедир үнелевейн

Солунуң байдалы

эки билер мен. Ажыл

рының санын немээр

чүге дизе 4-5 киж

турда, аналитиктиг,

галыг материалдар

берге. Ону бижири

херек апаар. Журнал

аразынче кирер, мат

чыыр, сайгарылгалар

ужурулуг. Хой сург

чон ортузунче кирер

каш-ла кижиге ону че

ры дыка нарын. Жур

ниң акша-шалынын

чугула. Эвээш акша-ш

черже аныктар чүге

кээр боор, ону киж

билер.

Таныжыңар: сайыттың оралакчызы

ХОВАР МЕРГЕЖИЛДИГ УДУРТУКЧУ

Тыва Республиканың культура болгаш туризм ийдының оралакчызынга чоокта чаа Марьятта Маадыр-ооловна Бадыргыны томуйлаан. Чаа удуртукчуну номчукчуларывыска чоокшуладыныштырар-дыр бис.

М.Бадыргы Өвүр кожуун-аглы сумузунга төрүт. Ада-иези – колээ ажил-ажылдакчылары. Авазы к Кылып-ооловна Сундуйылдарда совхозтун улуг итери болуп ажилдаан. Маадыр-оол Суровович бригадирлеп ажилдап. Ог-бүлө беш ажы-с. Оларның улуг уруу тта думаларынга езулуг ит үлегер-чижек болуп дизе, хооредиг эвес.

М. Бадыргы 1986-1991-да Новосибирск консерваторияның чанында ортук-скай музыка школазын. Ооң соонда ол-ла консерваторияның этномызыка-кафедразынга бир чыл-урузун дооскан. 1998-ылдарда Тываның күрүне ситединиң филология фаддин бот-ооредилге-биле. Новосибирск консерваторияга «Тыва хоомейниң ериниң болгаш хевирле-онзагайы. Хоомей поэти-деп темага уран чүүл ериниң кандидатты атты аарынга ол белеткенип.

М. Бадыргы – 14 чыл дур-а делегейниң «Хоомей» төвүнүн директорунун чызы болуп ажилдаан, арга-дуржулгалыг удур-арың бирээзи. Ховар илдиң аныяк ажилдак-

чы «Хоомей» төвүнге ажилдап тура, республиканың хоомей-жилериниң дугайында хой ма-териалдарны чыып, аудио-архиви тургускан.

2007–2009 чылдарда ТР-ниң Культура яамызының улусчу чогаалдыг килдизин удуртуп тура, республиканың культу-ра-дыштанылга, музей-библиотека албан черлериниң ажилын баш-карып турган. Хоомей чылы-ның, Игил чылының хемчегле-риниң амыдыралга боттаны-рынга, ТР-ниң Культура яамы-зының ажил-чорудулгазында мурнады хөгжүдөр угланыш-кынарның төлөвилелдерин боттандырырынга улуг үлүү кириштирип келген.

М.М.Бадыргы хой эртем ажил-чорудулгазын кылып турар: фортепианога хөгжүм чогаалдарының автору, 27 эртем статьяларын, тыва хоомей ду-гайында 5 монографтыг очерк-терни бижээн. Ат-сураглыг хоомейжилеривис Хунаштаар-оол Ооржак, Маржымал Ондар, Геннадий Чап, Аяс Данзырын, Максим Дакпай дугайында чүүлдери «Шын» солунун арыптарынга үнгүлээн. Хоомей болгаш хоомейжилер дуга-йында беш помпу ол чырыкче үндүргөн, ооң иштинде «Уран чүүл школаларының хоомей класстарынга хоомейни 5 чыл иштинде башкылаарының про-граммасы» деп ховар номнун

автору.

Сайыттың оралакчызы бе-дик албан-дужаалды аңаа бүзү-реп томуйлааны дээш, ТР-ниң Культура яамызынга, ТР-ниң Чазанга ооруп четтиргенин ол илеретти. Бүзүрелди шыны-дып, чонунга ак сеткилдиг ба-раан болур сорулгалыг.

Марьятта Маадыр-ооловна хоомей симпозиумнарынга бе-дик утка-шынарлыг илеткел-дерни кылып, конкурстарың жюризинге доктаамал ажилдап чаңчыккан. «Хоомей, сыгыт – Өвүр черде» конкурстун жюри кежигүнүнге ажилдааш, хоомейжилерге ажыктыг санал-оналын берип, деткичилеп, амы-хууда акша-хөреңгизи-биле чаңгыс чер-чурттугларын шаңнап-мактап турары өөрүн-чүг. Мергежилең бердинген, биче сеткилдиг удуртукчуга моон соңгаар-даа чогаалдыкчы чедишкенин күзеп каа-лыңар.

МАЛ БАЖЫ ӨЗҮЛДЕЛИГ

Улуг-Хем кожуунун Айлиг-Хем суму чагыргазы-ның эрткен 2009 чылда ажил-чорудулгазын түңтүз хурал болуп эрткен. Аңаа чагырга даргазы Юрий Байлакай илеткел кылган. Ай-лиг-хемчилер эрткен чылын 2 километр оруктун капитал сеп-телгезин, 9 километр оруктун агар септелгезин чоруткан. Оон аңгыда 6 кудуктун капитал сеп-телгезин дооскан. Чыл дургу-зунда туттунган чаа бажыңнар он ажыг, улаштыр туттунуп турарлары база ол хире.

18 малчын коданнарда 7082 өшкү бар, оларның 3499-зу то-руур өшкүлөр. Кышты хур-мен-ди ажары-биле айлиг-хемчилер 400 тонна сизенни белеткеп, 15 тонна суланың дүжүдүн ажаап алган.

Күрүнениң унитарлыг бүдү-рүлгезинде шупту малдың баш

саны 100 хуу өзүлдегил болган. 6355 шээр мал, 1012 бода мал, 380 чылгылыг. Дагаа – 162 хуу, хаваны – 129 хуу, чылгы мал 190 хуу өзүлдегил болган.

«Айлиг-Хем» КУБ-та шупту 40 малчын бар. Оларның ара-зында мурнакчы малчынар-ның бирээзи Анай-оол Бай-Демир чүгле мал-маган бажын өстүрүп турар эвес, үениң аайы-биле сайгарлыкчы ажил-ишти база кылып турар. Ол пилора-маны тургузуп алгаш, тудуг материалдарын белеткеп эгелей берген.

Уксаалыг өшкү өстүрер та-лазы-биле айлиг-хемчилер Рос-сияда мурнакчы ажил-агыйлар-ның санында кирген.

Отчет-сонгулдалыг хуралга суму чагыргазының эрткен чыл-да ажылын «эки» деп үнелээн.

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ.

ДУГУРЖУЛГАНЫ КЫЛГАН

«Енисей» куш фабриказы-ның директору Сосланбек Се-кинаев бо хүннерде Абакан хоорайга барып, бүдүрүлгениң бүдүргөн белең продукцияның саваларын, дериг-херексел-дерни, артык кезектерни, куш-тун чеминге холуур жмых, хендир-үзүн чогулгалыг өрте-ке садып алыр дугуржулгалар-ны кылган. Бүдүрүлге бо хүннерде 44 тонна тараа, 46 тонна горхоту бодунуң складта-рынче кири сөөртүп алган. Чоокку хүннерде бүдүрүлге үстүңдө айыттыгач чүүлдерни болгаш инкубацияга херек дагаа чуургаларын эккээрин манап турар. Фабриканың соо-дукчузунда бо хүнде 30,2 тонна

куш эди, 17 тонна субпродук-тулар шыгжаттыг болгаш ооң сайгарылгазын дарый шиит-пирлээн.

Бүдүргөн белең продукция Кызыл хоорайың «Южный» микрорайонунда «Куры-гриль» киоскизи, «5 звезд» болгаш «Хаан-Херети» («Гаруда») садыг-саарылга бажыңнарын тава-рыштыр саттынып турар. Бүдү-рүлгениң котельнаязында 20 хире тонна хомур-даш бар, соок үде чылыдылга болгаш электри күжү чок артар онза байдал тургустунуп келир болза, не-мелде дизель-электростанция-биле соок үени таарымчалыг эрттирип алыр арга бар.

Карим МОНГУШ.

аң МОНГУШ

ЭМЧИ ЭРТЕМДЕННЕРНИН КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛGAZY-БИЛЕ...

• Сайыт кол кичээнгейни арагалаашкын-биле демиселче угландырган •

ТР-ниң Чазак Бажыңыга Тыва Республиканың дык камгалал сайыды Шолбан Ховалыгович пуня массалыг информация чепсектериниң рналистери-биле ужуражып, парлалга иференциязын эрттирген.

дык камгалал сайыды уя баштай эрткен 2009 хамаарыштыр кыска-ыгны берген. Кадык ал шугумунда ажилдап 2560 кижил чыл дургу-онунуң кадыкпыл бай-тээш дүн-хүн дивейн-ап, боттарының үлүг-кириштирип келгенин айыткан. Чылдың түң-биле алгаш коорге, бу-лаашкынның эки чүүл-үп келген. Ынчалза-даа камгалал адырының ага демдек салырынга угула 16 барымдааның а-даа шыңгы ажилды турар. Ол дээрге ие-о, ооң иштинде 1 харга чаптарның өлүмү, ия аарыгларының бедик-гери, арагалаашкын, ния талазы-биле ам-даа чок байдал-дыр.

Чылда ТР-ниң Кадык яамызы ажилдың кол-ыкынын арагалааш-е демиселче углап, на-албанының ажилын-рин чедиң алган. Ара-

гааның салдарынга алыскап болгаш оон хамаарылгалыг апарган аарыг кижилерге эмчи-дузазын көргүзери-биле респу-бликаның наркология база Ба-рыын-Хемчик кожуунда ко-жуунар аразының психоневро-логия диспансерлери база Улуг-Хем кожуунун төп эмнелге-зинде наркология салбыры ажилдарны чорудуп турар. 2009 чылда республиканың чурттакчы чонунуң ортузунда арагалаашкынның чылдагаа-нын пинчилээри-биле ажил-дың эгези салдыгач. Ында Томск болгаш Новосибирск хоорайлардан эмчи эртемденнер киржиң, медико-биологтук, клиниктиг, психологтук болгаш социологтук шинчилелдерде кады ажилдажылганы чорудуп эгелээн. Оон аңгыда эмчилерниң киржилгези-биле «изиг шугум-нуң» болгаш «бүзүрелдин» телефоннары дамчыштыр дорт харылзааны тургузуп эгелээни эки түңселдерни берип турарын айтып болур.

Ажилдың бир угланыш-кыны — назы четпээннер бол-

гаш аныяктар ортузунга нарко-манияга удур ажилдарны чорудары. Тыва Республиканың Өөредилге яамызы-биле про-филактика ажилдарының бир аргазы болур анкетага хары-лар бээрин үстүкү класстың өөреникчилериниң ортузунга чоруткан. Аңаа 9-11 класстар-дан 5547 өөреникчи киришкен. Оон аңгыда наркотиктиг болгаш психотроптук бүдүмелдерге ха-маарыштыр 4102 өөреникчиге скрининг-шинчилелди кылган. Наркотиктерге удур иммунитет өг-бүлөдөн тургустунар дээрзин түңгел кылдыр үндүргөн.

Бо бүгү кылдынып турар ажилдарның түңнелинде ара-гадан хоочурап аарыры 19,4 хуу, өг-бүлөгө арагалаары 23,3 хуу, назы четпээннер ортузунда наркологтук бүдүмелдер ур-жуундан аарыры чорук 40,2 хуу база токсикологтук бүдүмелдер ажыглаары 50 хуу, арага кы-лыгларындан хораннары чорук Кызыл хоорайда 19,2 хуу кызырылганы демдеглеттинген.

Ындыг болзажок 2008 чыл-га деңизерге, чурттакчы чонун ортузунда арага кылыгларын-дан хораннагаш, олур чорук 28 хуу оскени дүвүрелди болдурар ужурул.

РФ-тиң Чазаның Даргазы В.Путинниң 2009 чылдың де-

кабрь 30-де Айтышкыны-биле «2020 чылга чедир Россия Фе-дерациязының чурттакчы чо-нунуң ортузунга арагалааш-кынга удур база араганы холун эрттир ижерин эвээжедир та-лазы-биле күрүне политиказы-ның концепциязы» хүлээп ал-дыгач. Аңаа даянып, ТР-ниң Кадык камгалал яамызының наркология албаны перспек-тивтиг планны тургускаш ажилдап эгелээни сайыт дыңнаткан.

Дараазында парлалга алба-нының ажилдакчылары сайыт-тан сонуургаан айтырыгларын салган.

Эргежок чугула эм-таң ай-маа-биле хандырылганың бай-далы кандыгыл база чийгел-делиг кижилерни эмнер-биле үзүктел чок хандырып турар бе-дээн айтырыгга, аарыг кижилерни эмнер-биле хандыраы эрткен чылдың бирги кварта-лында эки чоруп турганын, 1418 млн. рубльге федералдыг даңзыда, 105 млн. рубльге де-вискээрлер даңзызында хамаа-тыларны хандырган. Эмнер-биле хандырылганы кончуг оваарымчалыг чорудуп, хынал-даларны кылып деп харыылаан.

Республикада арага сурро-гадындан хораннары турар ки-жилерниң саны кайы кожуун-

нарда хойул деп айтырыгга Каа-Хем, Бии-Хем эң-не таарымча чок кожууннарга хамааржырып сайыт дыңнаткан.

Социал аарыгларга хамаар-жыр туберкулез, сифилис аарыының талазы-биле чүнү чугаалап болурул деп айтырыг-га социал аарыглар болур тубер-кулезтан, сифилистен аарыыр чорук эвээжээн-даа болза, ылангыя туберкулезтун когун үзүп эмнээринге күштүг эм-таң-биле хандырылга айтырыглары шаптараазынарны тургузуп турар дээрзин сайыт харыы-лаан. Оон аңгыда республикада СПИД-халдавырга хамаарыш-тыр алырга, 35 аарыг кижил бистиң республикада бар. Ол дээрге доктаамал сан дээрзин сайыт дыңнаткан.

Кадык камгалал шугумунга хамааржыр чаа тудуглар — перинаталдыг топтун тудуу кажан ажыгдалга кирерил деп айтырыгга Кызыл хоорайда № 2 божудулга бажыңында немей тудуп турар перина-талдыг топтун тудуун 2010 чылда доозарынга 107 млн. рубль херек, РФ-тиң, ТР-ниң кадык камгалал яамылары дузаны көргүзүп турар. Бо чылып ажыгдалга кириер дээш болдунар-ла аргаларны ажыг-лап, тудугну доозарын кызылар бис деп, сайыт харыылаан.

г) хамаатының азы хамааты алдында
иттың, ооң кадайының (ашаанын)
азы чептээн уругларының орунла
лтайында, өнчүзүнүң болгаш өнчү
лшкан хүлээлгелериниң дугайында
Россия Федерациязының нору
дге-хоойлу актыларынга дүүштү
дээлериңиң шынныының болгаш
дугайында; хамааты албан-хат
бан-хүлээлге чурумунга неме
гып турарының дугайында олард
гелер дугайында негелдени докт

зугаар федералдыг күрүне орган-
Тыва Республиканың күрүне эрге-
органнарынче, федералдыг күрүне
зының девискээр органнарынче, тус
бот-башкарылга органнарынче,
телерже, албан черлеринче, органи-
же болгаш хөй-ниити каттыжыыш-
инче (моон соңгаар—күрүне орган-
гаш организациялар дээр) чорудар;
с-тус кижилерден айтырар болгаш
чөпшээрели-биле олардан медээ-
ыр.

6 Дүрүмнүн 11 пунктузунун «г» иш-
тиги пунктузунда көрдүнгөн негелдеге айтыр

гелде чорудуп турары күрүне орга-
зы организацияның удуртукчузунун
азы, ады, адазының ады;

у барымдаалап негелде чорутканы
втиг эрге-хоойлу актызы;

ссия Федерациязының болгаш Тыва
иканың нормативтиг эрге-хоойлу ак-
га дүүштүр медээлер берген хамаа-
олузу болгаш шынныы хынаттынып

улгаларының дугайында, өнчүзүнүн
өнчүге хамаарышкан хүлээлгелери-
йында азы ол доктааттыганы кызы-

шкыннарны сагывайн турарының
да медээлер кирген хамаатының азы
албан-хаакчыттың, ооң кадайының

н) болгаш назы чөптүн уруглары-
илиязы, ады, адазының ады, төрүт-
й-хүнү, чылы болгаш чери, бүрүткет-

и, доктаамал болгаш (азы) түр чурт-
ар чери, албан-дужаалы болгаш
п (албан хаап) турар чери;

инаар ужурулг медээлериниң утка-
болгаш хемчээли;

негеттинип турар медээлерни
ниң хуусаазы;

гелде белеткээн хамааты албан-
тың фамилиязы, адының, адазының
эге үжүктери;

эгежок чугула өске-даа медээлер.
гелделерин эргелел начальниги азы
дин төлээлеткен албан-дужаалдыг

Тыва Республиканың Чазааның
дының салбырының удуртукчузу,

Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга
органының удуртукчузу азы оон төлээлеткен
албан-дужаалдыг кижизи күрүне органна-
рынче болгаш организацияларже чорудар.

14. Эргелел начальниги, Тыва Республи-
каның Аппарадының салбырының удуртук-
чузу азы чогуур кадр албанының удуртук-
чузу дараазында чүүлдерни хандырар:

а) аңаа хамаарыштыр хыналда эгелээ-
риниң дугайында хамааты албан-хаакчытка
бижимел байдалдыг дыңнадыры болгаш бо
пунктунун «б» иштиги пунктузунун утка-шы-
нарын аңаа тайылбырлаары—чогуур шиит-
пирни алган хүнден эгелеп, ийи ажил хүнүнүн
дургузунда;

б) хамааты албан-хаакчыт дилег кылып
келген таварылгада оон-биле беседа кылган
үеде, оон кандыг медээлери бо Дүрүмге
дүгжүп турарын база кандыг негелделериниң
сагыттыганы албан-езузуң хыналдазынга
кирерин дыңнадырын—хамааты албан-
хаакчыттың дилег кылган хүнүнден эгелеп,
чеди ажил хүнүн дургузунда, а чөптүг чыл-
дагаан бар болза—хамааты албан-хаакчыт-
биле дугуруштунган хуусаада чорудар.

15. Хыналда доозулган соонда эргелел,
Тыва Республиканың Чазааның Аппарадының
салбыры азы чогуур кадр албаны хыналда-
ның түңнелдерин хамааты албан-хаакчытка
Россия Федерациязының күрүне чажыдының
дугайында хоойлужудулгазын сагып тургаш,
дыңнадыр.

16. Хамааты албан-хаакчыттың эргези:

а) бижимел тайылбырны: хыналда үезин-
де; бо Дүрүмнүн 14 пунктузунун «б» иштиги
пунктузунда айыттыганы айтырылгал талазы-
биле; хыналданың түңнелиниң талазы-биле
бээр;

б) немелде материалдарны кириер бол-
гаш оларның талазы-биле тайылбырны
бижимел-биле бээр;

в) бо Дүрүмнүн 14 пунктузунун «б» иштиги
пунктузунда айыттыганы айтырылгал талазы-
биле беседа кылып дугайында хандырар
ужурулг дилегни эргелелче, Тыва Республи-
каның Чазааның Аппарадының салбырынче
азы кадр албанынче кириер.

17. Бо Дүрүмнүн 16 пунктузунда айыттын-

ган тайылбырларны хыналда материал-
дарынга кожар.

18. Хыналда чоруп турар үеде хамааты
албан-хаакчытты Тыва Республиканың күрү-
нениң хамааты албанында ээлеп турары ал-
бан-дужаалындан хыналда эрттирер дуга-
йында шиитпир хүлээп алган хүнден эгелеп,
60 хонуктан хөй эвес үеде, чайладып болур.
Ол хуусааны хыналдалар чорудар дугайында
шиитпир хүлээп алган кижиге 90 хонук чедир
узадып болур.

Хамааты албан-хаакчытты Тыва Респуб-
ликаның күрүнениң хамааты албан-дужаа-
лындан чайлаткан үеде оон ээлеп турары
албан-дужаалының акша-шалыңы хевээр
артар.

19. Эргелел начальниги, Тыва Республи-
каның Чазааның Аппарадының салбыр удур-
тукчузу азы чогуур кадр албанының удур-
тукчузу хыналда чорудар дугайында шиит-
пир хүлээп алган кижиге оон түңнелдериниң
дугайында илеткелди кириер.

20. Хыналда чорудар дугайында шиитпир
хүлээп алган кижиге оон түңнелдерин Тыва Рес-
публиканың күрүнениң хамааты албанының
албан-дужаалының хамаатыны томуйлаар
(томуйлаарының кириер) бүрүн эргелиг азы
Тыва Республиканың күрүнениң хамааты ал-
бан-дужаалының хамааты албан-хаакчытты
томуйлаан кижиге дыңнадыр.

21. Хыналданың түңнелдериниң дуга-
йында медээлерни ону чорудар дугайында
шиитпир хүлээп алган кижиниң бижимел
чөпшээрели-биле эргелел, Тыва Республи-
каның Чазааның Аппарадының салбыры азы

чогуур кадр албаны аңаа хамаарыштыр
хыналда чорудуп турган хамаатыга азы
хамааты албан-хаакчытка ол дугайын

дыңнатпышаан, хыналда чорударынга
барымдаа болган медээ кириген эрге-
хоойлу болгаш үндүргү органнарынга,

политиктиг партияларның болгаш хоойлу
езугаар бүрүткеткен, политиктиг партия
болбайн турар өске-даа ниити-россия хөй-

ниити каттыжышкыннарның доктаамал
ажылдап турар удуртукчу органнарынга
дыңнадыр.

Россия Федерациязының хуу медээлер

болгаш күрүне чажыдының дугайында
хоойлужудулгазын сагывышаан, дыңнадыр.

22. Хыналда чорудуп турган үеде кем-
херек үүлгедиишкынниң азы администра-
тивтиг чурум чажыдышкыннарының дем-
дектери барын бадыткап турар байдалдар
тургустунуп кээр болза, ол дугайында ма-
териалдарны күрүне органнарынче оларның
харыылаар айтырылгаларына дүүштүр
чорудар.

23. Хыналда чорудуп турган үеде хамаа-
ты албан-хаакчыт кижиге эрге-ажыктарның
чөрүлдээлерин чайладыр азы шиитпирлээр
дугайында негелделерни азы албан-хүлээлге
чурумунга негелделерни сагываанын бадыт-
кап турар байдалдар тургустунуп кээр бол-
за, хыналда материалдарын хамааты албан-
хаакчыттарның албан-хүлээлге негелделе-
риниң чурумун сагыыр болгаш эрге-ажыктар
чөрүлдээлерин шиитпирлээр талазы-биле
чогуур комиссияже чорудар.

24. Эргелелче болгаш Тыва Республика-
ның Чазааның Аппарадының салбырынче
кирген орулгалар дугайында, өнчү-хөреңги
болгаш өнчүге хамаарышкан хүлээлгелер
дугайында шынзылгаларны 2009 чылдың
август 11-де Тыва Республиканың Чазааның

Даргазының «Тыва Республиканың күрүне
албанынга албан-дужаал ээлээринче кор-
дакчы хамаатыларның болгаш Тыва Респуб-
ликаның күрүне албан-хаакчыттарының

орулгалар дугайында, өнчү-хөреңги болгаш
өнчүге хамаарышкан хүлээлгелериниң
дугайында медээлер бээриниң дугайында»

№184 Чарлыында дүүштүр календарылыг чыл
төнгөндө хуу херектеринге кожар кылдыр
кадр албаннарынче чорудар.

25. Бо Дүрүмнүн 24 чүүлүнде айыттыганы
шынзылгаларның хоолгаларын болгаш
хыналда материалдарын оон доозулган
хүнүнден эгелеп эргелелге үш чыл дургу-
зунда шыгжаар, оон соонда архивче дужаар.

26. Хыналда материалдарын эргелелге,
Тыва Республиканың Чазааның Аппарадының
салбырынга азы кадр албанынга оон доо-
зулган хүнүнден эгелеп үш чыл дургузунда
шыгжаар, оон соонда архивче дужаар.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

**«2010 чылдарда Тыва Республиканың транспорт системазын
модернизаастаары» республиканың тускай сорулгалыг
программазынга өскерилгелер кириериниң дугайында**

2009 чылдың декабрь 17 №623 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның док-
таалды болза:

Тыва Республиканың Чазааның 2008
октябрь 14-те №604 доктаалы-биле
ан «2009-2010 чылдарда Тыва
Республиканың транспорт системазын
модернизаастаары» республиканың тускай

сорулгалыг программазынга капсырлаан
өскерилгелерни бадылаар.

2. Бо доктаалды «Шын» болгаш
«Тувинская правда» солуннарда парлаар.

**Тыва Республиканың Чазааның
Даргазының оралакчызы А.ДАМБА-
ХУУРАК.**

**Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың декабрь 17-де
№623 доктаалы-биле бадылаан**

**«2009-2010 чылдарда Тыва Республиканың транспорт системазын
модернизаастаары» республиканың тускай сорулгалыг программазынга
кирип турар ӨСКЕРИЛГЕЛЕР**

2009-2010 чылдарда Тыва Республи-
каның транспорт системазын модернизас-
таары республиканың тускай сорулгалыг
программазынга «акшаландырышкынның
ти болгаш дөстери» деп чүүлду
инда эдилге-биле номчуур:

1. Хемчеглериниң акшаландырыш-
кынниң хемчээли – 314 771,9 муң
оң иштинде федералдыг бюджеттин
биле 112 092,9 муң рубль, республика
инден – 202 679,0 муң рубль.

2. Эгени дараазында эдилге-биле
хемчээли:

2009-2010 чылдарда Программаның
дөстөрүн боттандырылган чугула
ларның ол чылдарның өрткөтөрү
ниити хемчээли 314 771,9 муң рубль,
инде федералдыг бюджеттин
биле 112 092,9 муң рубль, республика
инден – 202 679,0 муң рубль.

3. Программаның акшаландырышкынның
ин №2 капсырылгада кириген.
4. Эге дараазында уткалыг абзацты
«Тыва Республиканың Чазааның

ниң ажил-чорудулгазын тудары аэропорт-
туң албанын, агаар судноларының, котель-
наязының, чылыг четкилериниң, аэровокзал-
дың чылыг системаларының септелгезиниң
сертификациязын чорударынга хөй сан-хөө
кирилдези негеттинер».

4. 2 эгеге дараазында уткалыг абзацты
немээр:

«Авиабудурулгениң тургустунар капи-
талын улгаттырары «Тываның авиация шугу-
мары» КФКБ-ниң өнчү-хөреңгизин сатканы-
ның түңнелинде алдыгач өнчү-хөреңги
комплексиниң септелгезин болгаш бүрүт-
келин боттандыраар, аэропорт албанының
сертификациязының талазы-биле үндүргү-
лери болгаш чыылдаларны төлээрин бот-
тандыраар арганы бээр.

5. 4 эгениң «Транспорт адыры» деп ишти-
ки эгезинге дараазында уткалыг абзацты
немээр:

«Кызыл хоорайда аэропорттуң доктаа-
мал ажылы «Тываның авиация шугу-
мары» КФКБ өнчүзүн садып алганының болгаш
аивабудурулгениң эге капиталын улгаттыр-
ганының түңнелинде боттаны берип болур».

**Тыва Республикада 2009 чылдың IV кварталында тудугнуң смета
өртээниң өскерилгениниң индекстериниң дугайында**

2009 чылдың декабрь 17 №632 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның док-
таалды болза:

1. Тыва Республикада 2009 чылдың IV
кварталында тудугнуң смета өртээниң
өскерилгениниң индекстерин капсырылга
езугаар ажылгалга кириер.

**Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың декабрь 17-де
№632 доктаалы-биле бадылаан**

**Тыва Республикада 2009 чылдың IV кварталында тудугнуң смета өртээниң
өскерилгениниң
ИНДЕКСТЕРИ**

Ады	2009 чылдың IV кварталда ТЕР- 2001 дефлятор индекс езугаар индекс				2009 чылдың IV кварталда ФЕР-2001 дефлятор индекс езугаар индекс			
	СМР ниити	оон иштинде			СМР ниити	оон иштинде		
		мат	ОЗП	ЭММ		мат	ОЗП	ЭММ
1. Ниити адыр индекси	4,43	4,30	5,32	3,71	5,88	5,34	8,18	5,03
2. Чуртталга тудуг объек- тилери (долузу-биле)	4,34	4,18	5,32	3,71	5,91	5,43	8,18	4,84
Оон иштинде:	0,00	0,00	5,32	3,71	0,00	0,00	8,18	4,84
тууйбу	4,55	4,38	5,32	3,71	6,64	6,16	8,18	4,84
Улуг панель	4,09	3,95	5,32	3,71	5,53	5,53	8,18	4,84
монолит	4,91	4,99	5,32	3,71	6,36	6,36	8,18	4,84
3. Өөредилге объектилери	4,77	4,74	5,32	3,71	5,97	5,97	8,18	4,84
4. Кадык камгалал объектилери	4,80	4,81	5,32	3,71	6,37	6,37	8,18	4,84
5. Садыг объектилери	4,57	4,43	5,32	3,71	5,77	5,77	8,18	4,84
6. Культура амыдырал болгаш административтиг ажыл-агай объектилери	4,56	4,44	5,32	3,71	5,94	5,94	8,18	4,84
7. Спорт адырының объектилери	4,57	4,48	5,32	3,71	5,78	5,78	8,18	4,84
8. Коммунал ажыл-агай объектилери	4,52	4,35	5,32	3,71	6,12	6,12	8,18	4,84
9. Котельнаялар, даш- тыкы инженер четкилер- ниң болгаш арыггал дериглериниң тудуу	4,42	4,17	5,32	3,71	6,12	6,12	8,18	4,84
10. Көдээ ажыл-агай ту- дугларының объектилери	4,48	4,38	5,32	3,71	5,65	5,65	8,18	4,84

10. Аукцион дугайында долу болгаш киржикчилерниң докумрин аукцион организацачызындан алыр.

сандр ДЕМБИРЕЛЬ,
алист.

Бир материалга хамаарыштыр

ЧӨПТҮГ САНАЛ-ДЫР

Дайын-чаага киржи, Төрзэн чурту дээш тулчун чораан тыва эки турачылар дугайында бодал •

09 чылдың октябрь 17-де № 118 «Шын» га ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга тазының депутады Виталий Монгушевичына-Садының «Эки турачыларның оруун эртип чорааш...» деп солун чүүлүнде көдүргөн ырып дыка таарзынып, чөпсүнер кижидир Шынап-ла, бистиң ол маадырлыг өгбелеривис ында ховар помчуур, дыңнаар апардывыс. Удуп ам дың кара чаңгыс киживис — кайык эрес-дидим, могаг чок ажил-ишчи, харны улгаткан Байлак эневис арткан-дыр, бодан чер даан. Чоокта чаа Москвадан дамчыткап амгы амыдыралын көргүскен сюжетти ургап көрдүм. Россияда чаа амыдыралдың биле, ынчанмыже тыва кижиниң шаг-шагдан мергежээн ажилын ол уламчылап чоруур.

Инда-даа бодан чораан мни маңаа кириксе-а эскадрон фронтдан чидиргилгээп келген Ынчалза-даа чаңгыс тып келгенде олар хой урдулар. Эки турачы-алдап-чеден чылдарда ырып коруп чордум, ийиң, бүгү Тываның нимчедикчи күжү чор-ореникчилер, аныяк-ужуражылгалар удаа-гулаар. Суур, школа оларга тураскааткан р, булуцнар албап ту-уда фронтчулар чаң-чурттууларының чор-күзениң аалчылары

«хуумда дайынчы-дум. Ачамның акызы-Айыыжы Севээн ың-дажып чорааннарның а турган боор, чүге Арат шеринге харып ылаттырып алгаш кир-дир, авазы безин ооң барганын баштай билбейн барган дээр иш кээримге-ле, шил-т-сынныг, шимченгир, жок бодамчалыг, та-аалыг кижил болган. «кайгалдантар» тур-ижир, та кым билир ында элзеп улуг кызыл р, ол балыг изи эвес, инден анаа меңи. Кол-из малын карактап-ка-раан, чарап кыстар-арлыг, олары пургула-ңейни доззеп. Кыры-аап-ла чок апарды. А ырып келгеш хомудан үвем болза, ооң дуга-л пуруузуңда чүпү-даа ним-дир, журналист, идент дирткен язы-дыр бе. Алдан чылдарда кевирилг чүве шорбар-р солунга парлаткан-а, а ол дээрге барым-кумент азы очерк эвес л.

арда, ылаңгыя Тиилел-е уткуштур солуннар-а чылар дугайында хой турган чүве. «Шын» Революсчу, дайынчы

алдар» деп арыпшы ай сапында килдистер оочурлап үндүрүп турду. Чыынды номнар-даа үнгүлзеп. Эп келгеннериң колдуунда кижил бүрүзүн бижиң турган хире чүве. Соолүнде М.Сундуйнуң эштериниң намдарын чыггап, пом кылдыр үндүргени кончуг-ла үнелиг ажил болган деп санаар кижил мен. А помнар аразында бистиң эживис журналист Оюн Кодур-оолдуң чыып алган мате-риалдарында (Ровнога чаңгыс эвес удаа база четкен кижил) хынамчалыг, сзулуг ынак сет-кил долган сзу-биле кылып каан номун онзалап демдеглексээр-дир мен. А эки турачы, хып дээн аныяанда дайылдашкан Борис Лама меңээ мынча дээн чүве: «Бо дээрге бистиң дугайы-выста эң-не шын бижээн ном-дур». Ол ынчан чонга тараваан помну меңээ көргүзүп орду. Пом парлаттына бээрге, типогра-фиядан үнмейн чыдырда-ла, номчукчуларга тарадырын хо-руп каан, чүге ындыг болганын амгы үеде назын дөгзеп кижил, ынчаардагы партия обкомунга идеология харыылаар секретарь (ынчанган кижил ол деп орди-паржы Лама соглзеп чүве) чугаалап болур боор.

Ат-сурагыг чогалчылар-дан аңгыда, бистиң дидим дайынчыларывыс дугайында че-чен-мерген сөс-домактыг, шын фактыларлыг бижээн кижилер-ниң бирээзи болза, амгы хоочун журналист, ынчаардагы өде-чара корреспондент С.Маады-дыр деп демдеглексээр мен. Солуннар-а үнгүлзеп бол, тус-кай ном кылдыр чыгдынмаан ол чогаалдарыңар капчанганыл деп айтырымга, Сандро Да-ваасвич: «Дачада кладовкада күскелер хээп турар-дыр ийин» — дэеп, чыынды кылдыр эрги-даа, чаа-даа үелерде үндүрүп чадап каанын чугаалап, ам эн-дерик акша толээрин негээр ыпшажыл деп орган чүве. Бир юбилей уткуштур Тывадан чо-руткан орус, тыва фронтчулар дугайында номну үндүрерин ынчаардагы казак даргалары «Новости Тувы» ном үндүрер

черинге чагаан, акшазын то-лзеп. Тыва дыл харыылаар ре-дактор болуп турган болгаш, мен Маадыга четкеш, хамык ар-хивин чинчерлеп, күскелерден арткан-калган бижимелдерин эмгелзеп эккеп бээрин дилзеп мен. Оон харын элзеп кайп очерк ол чараш помчугашка үнген чү-ве. Ынчан мен оон эки турачы-ларывыстың маадырлыг, эрес-дидиминден аңгыда, чаа чүүл-дерни номчаан мен: дылдажып чугаалажырынга бергенде тур-ганнарын, аал-ораныңче чагаа-ларны элчин черин дамчыштыр кандыг янзылыг чорудуп турга-нын, чамдык совет офицер-лерниң каржы-хажагайып, орден-медалдарны анаа даап бергилептерин...

Журналист Василий Крив-диктин, мээң кады ажилдап чорааным эки эштиң, бижээн очерктерин дыка эки деп үне-лээр мен. Ол кижиниң ишти-хонун, сагыш-сеткилин ооң ажил-ижи-биле холбаштыр чедингир кылдыр дамчыдып билирин магадаар кижил мен. Эки турачылар дугайында оон очерктерин кым-даа күзелди-биле номчуур. Чуруктарны боду тырттырып аар кижил. Михаил Дөнчүн дугайында бижээни онзагай аяныг.

Ийе харын, мен база шаанда Иргит Барба, Кыргыс Идам, Галина Сынаа, Оюн Аракчаа, Дөнчүн Михаил, Хомупку Чүр-гүй-оол... оларның дугайында шаам-биле, эвээп-биче бол, бижигилеп турганымны-даа сакты бээр мен.

Чамдык «эрессимээр» кор-респондентилер ойун эрттир хөөредиптерин база коор тур-дум. А бир эш тываларның баш-тайгы тулчуушкунун солунга «Хамнаарактар эдиң турда» деп эгелиг үндүрген, номда база ын-дыг. Кара кайгамчык! Январь төнчүзүнде, февраль эгезинде та канчап эде берген хамнаарактар чүве.

Чүү-кандыг-даа болза, чо-гаалдар, очерктер үнүп турган-дыр. Ам чүл? Билдингир. Коруп тур бис. Ам аныяк-өскенге чүпү чугаалаар бис? Ооң кадында ын-чаардагы башкылар, пионержи, комсомолчу аныяк даргалары-выс чок болган, кыраан, ха-йымныг ажил-иштен ыраан болгай. Амгы башкыларны, даргаларны боттарын өоредир, бо талазы-биле «үттеп-сурсаар» үе келген-дир.

Солунда сзулуг үезинде үн-ген бо чүүлде саналдарга улаш-тыр чүпү чугаалап болур кижил боор мен деп боданып турдум. Чамдык бодалдарымны үлежиң көрейин. Кызылга эки турачы-ларның аттарын сиилзеп тур-раскаалды тургузар дээн-дир, ол кончуг шын, ону белеткеп турар деп дың Совет Эвиле-

ли-биле ынчангы кызыгаарга эки турачыларны үдзеп черге тураскаал кылыр дээни база эки бодал-дыр, чүгле, мен бодаа-рымга, ону улуг орук кыдынга тургускап, бижимелинге моон ырак эвесте, мындыг аттыг чер-ге үдзешкиң ынча чылда болган деп кагза кандыгыл? А ол черге бөдүүн тураскаалдан тургузуп кагза. Ровно-биле акы-дуңмаш-кы харылзааны катап эгелээр дээни база тергийн чонтуг, ол дугайын Тере-Хол уктуг Кыр-гыс Чамзырын чугаалап орган чүве, ол чугаа мээң очергимде база кирген. Украинаның амгы чагыргаларының туружу арай ондактыг хире, ынчалза-даа «шаг шаа-биле турбас...» дээр болгай бис. Черле ынчан чурт-таштарының маадырлыг чорук-тарын дараазында салгалдар билген турзун дээш авторнуң сагыш човаашкынын, ооң са-налдарын долзуу-биле деткээ-нимни база катап чугаалаайн. Черле ынчан мындыг аан, чижээ, Сүбедей дугайында торулга-тоол янзылыг билип чорааш, ол амгы тываларның бурунгузу-дур деп тоогүчү чогаалчыларның номнарында (мөң болза эң баштай Чивили-хиниң номундан билген мен) илип алган-дыр бис. Тып шы-дааным номнарны номчуп, катап номчуп чорааш, шаанда мени өоредип турганындан коңгүс өске барымдааларны билип алгаш, Чидгис-Хаанның Ясазы ол үеде сзулуг шын хоой-лу турган-дыр деп бүзүредим. Моол элчиннерни олүрүп каар-га, оларга ынчанган кижилерни чок кылып каарга, буруулуг-ларны шаажылал янзылыг чок кылып турган-дыр, ол ам-даа болза херектен херээ ыпшажыл. «Евроазиаттар»-дыр бис дээр эртемденнер, чогаалчылар, күрүне ажилдакчылары кончуг солун, дидим улус-тур деп санаар мен. Тоогүде алды чүс-даа, алдан-даа чыл бурунгаар изип басып арттырып каан бурунгуларывыс биске үнелиг.

Кол-ла чүве — тураскаал тургузуп каап, ону, ооң ужурун улуска, аныяк-өскенге, школа-чыларга чедингир, билдингир, солун кылдыр тайылбырлавыс чүве болза, анаа ат чоткан, акша чарааш атка кирер эвес деп бе. Ынчангаш школаларга па-риотчу мөзү-шынарлыг ажилды катап, улам эки кылдыр бут кырынга тургузуп, сергедир херек деп бодаар кижил-дир мен. Шаанда ыпшак «каждый ку-лик свое болото хвалит» деп кочуургаарлар эвээп апарган деп билип чоруур мен. Ийи чүс-ле борбак кижини фронтуже чорудушкан, оларын мактаан күжүрлерни ала деп турганнар болгай. Олар дээрге даптыкы-лар-дыр, олар дээрге улуг чурт-

ту бодувустун Ада-чуртувус деп санап чорааш сзулуг патриоттар-дыр. Ада-чурт дайынынга ын-дыг янзылыг киришкен ындыг өске чурт хамаатылары бар бе? Испанияга — ССРЭ хамаатыла-ры? Оон ыңай...

Маадырларывыс дугайында бүгү-ле аргалар-биле чугаалап, көргүзүп, аныяк салгалдарга мээзиле, ханында сиңген турар кылдыр суртаалдаалы. Барык суму бүрүзүнде эки турачылар-ның аттары-биле кудумчулар, культура албан черлерин адаан боор чорду. Ол эки херекке пе-мей тайылбыр кончуг чугула херек-тир ийин: ооң дайынчы оруу, ажил-ижи, уруг-дарыы, уйнуктары...

Шаанда үнүп турган мате-риалдарны, очерктерни, репор-тажтарны экилерин шилип тургаш, тускай номнар кылдыр үндүрер болза, тергийн-не ажыктыг, буяныг херек болур. Чаа материалдарны база пар-латса.

Бистиң амгы амыдыралы-выста оюлганнарның сорбу-ланын эттинеринге бо ажил кончуг чугула. Маадырлыг мындыг өгбелерниң бо салгал-дары канчап ойлук чок болур чүвөл?

Хамык чүве эки, чайгаар бүдүп турган дээн янзылыг суртаал харын-даа хоралыг. Аныяк-өскен чажыртыңган безин аныякты дораан билип каар. «Экини эки дээр, бакты бак дээр». Чаңгыс мону чугаа-лап каайп, чижектер хой-даа болза. Соолүнде барып, чок бол-ганда Маадыр атты тывыскан Түлүш Кечил-оолдуң канчаар олгенин кым шын чугаалап-тарыл? Дайын-чааны бүдүн-бүрүн эртип, «Тываның ээир-лерин» баштап чораан кижил, сзулуг аъттыг шеригжи кан-чап-ла анаа, орту черге эзенгиге соортунуп каар чүвөл? Соолгү чылдарын хууда амыдыралы-ның аайы-биле Тес-Хемниң Берт-Дага чурттаан Чүргүй-Маадырны чүү-кандыг согур машина канчаар аза-муна тып алгаш, канчап бастырып каар чүвөл? А хилинчектедип олүрт-кен-даа болза, дайыннар-а сос-даа очүвзеп кижини өскерликчи деп санап, төрелдеринге ажи-толүнге аар чүктү чүге чүдү-рүп турганнарыл? Чоокку үеде мээң сагыжымга эрбеннелип дегген чүве — Тиилелениң 60 чылында Кызыл шөлге парадка киржири-биле Тывада арткан ийи-ле эки турачының чаңгы-зын чоруткан. А К.Чамзырын аңаа белеткенип турганының, бодунуң өөрүшкүзүн баш удур чугаалап органының херечизи мен...

Чаңгыс дилзеп бо-дур ийин. Оларны утпаалы, үргүлчү чугаалап чоруулу, амгы, келир салгалдарга ынча деп чагылы.

• Спорт • Спорт

СПОРТЧУ ШӨЛГЕ АЧЫ-ДАЧЫР...

Даргалар биле артистерниң спортчу демисел шөлүндөн репортаж

Амыдыралдың кадык омур-хевирин суртаалдап, айның сөөлгү суббота хүнүндө янзы-бүрү спортчу маргылдаалар, оюн-тоглаа эрттирери бистиң республикада чаңчыл апарганы өөрүнчүг. Бо чараш чаңчылдың эгелекчизи болгаш суртаалчызы, амыдыралда херек кырында боттандырыкчызы — Тыва Республиканың Чазаа. ТР-ниң Чазаа шыырак спортчу командаларны тургускаш, доктаамал белеткенип, аңгы-аңгы албан организацияларны чалап, спортчу мөөрейлерни органиастап турар.

Январь 30. «Сүбедей» спорт комплекзинде ТР-ниң Чазааның база В.Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрының командалары спортчу демиселге күжүн шенежиң эгеледилер. Ийи ай бурунгаар-ла дугуржулга чар-дынган турган болгаш, командалар шыңгы белеткенгенинден демисел чидиг-чидиг. Уруглар, оолдарның командалары тускай спортчу хептерлиг. А театрының «Дамырак» командаларының аарыкчылары безин тускай костюмнарлыг, шимээн-дааш үндүрүп, удурлангычларын психологтуг арга ажыглап, суларадыр сорулга-биле дүңгүрүңгө чедир чепселгенгел келдилер. Оларның аразында Тываның Улустуң артистери Люндун Солун-оол, Александр Салчак, ТР-ниң алдарлыг артизи Надежда Наксыл дээш, кымнарны чок дээр.

Байырлыг чыскаал соонда хол бөмбүүңге маргылдаа эгеледи. Ийи шөлгө ТР-ниң Чазаның база театрының оолдар, уруглар командалары ойнаан. Оолдардан артистер, а уруглардан ТР-ниң Чазаның командаларының кыстары тииледи.

Баскетболга демисел база дүшкүрүлүг болган. Ынчалза-

даа Чазактың командалары — оолдар-даа, кыстар-даа артистерни удуп кагды. Чазак командасындан тулган дээн ойнакчылар Алексей Иванович Очур биле Чайзат Маадыр-ооловна Кууларны черле онзалап демдеглес аргажок. Олар кайызы-даа командаларына хой санны ойнап бердилер.

Мини-футболга база-ла Тыва Республиканың Чазаның командалары тергиледи.

Стол теннизинге театрың режиссеру Марина Сарыг тиилгени чедип алза-даа, нини сан-биле ТР-ниң Чазаның командалары ажып кагды.

Адак соонда канат тыртарыңга маргылдаа. ТР-ниң Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оол баштаан команданы Чингис-Хаан баштаан (Эдуард Ондар) театр артистери улуг күш-даа үндүрбейн, шыңгы эртир тыртып эккеп, тиилеп кагды. Утурганнарга удуун негеп алыр арганы берип, судья ийи катап тырттырды. Ынчалза-даа Чингис-Хаанның ара-албатызы аптырар дээр уг-даа чок база катап тиилеп кагды. Театрың найыралдыг коллективиниң аарыкчыларының ролю база мацаа улуг күш болганы чугаажок.

Маргылдаа соонда байырлыг чыскаалга Шолбан Валерьевич сөс алды: — Театр ажылдакчылары кайгамчык найыралдыг коллектив дээрзин черле билер бис, а бөгүн олар бир демниг команда-дыр дээрзинге ылап бүзүредивис. Улустуң артистери аарыкчылап чедип кээрге, дыка өөрүнчүг-дүр. Бистиң бо удаада аарыкчыларымыс чок, ол арай багай болду.

Тет-а-тет театры бодунарның күжүңер-биле ажыдып алганыңар дээш байыр чедирип тур мен, эр хейлер! А улуг театрга мен хүнүң-даңның барып, ында

ажыл кайы хире чоруп турарын контролда алган чоруп турар мен. Чоокку үеде улуг театрың ажылгалга кириер дээш бүгү хемчеглерни алырын кызыдар бис дээрге артистер чаш уруглар дег амырап, шимээн-дааштыг өрү шурап, ураалап шаг болдулар.

Ол аразында өөрүнчүг медээ дыңналып келди. Красноярск хоорайда делегей чергелиг хостуг хүрөш маргылдааның түнел оюнунче бистиң ат-сурагыг спортчувус Лориса Ооржак кирген. Шупту өөрүп адыш часкап турда, Шолбан Валерьевич чугаалады: — Чараш оюн дээш силерге четтирдивис, хүндүлүг артистериңис. Мен ам бо-ла спортчу хевим-биле бо залдан үнгөш, улаштыр Красноярск хоорайже хаптарым ол-дур. Лорисавыска деткимче херек, Лорисавыс дээш барып аарыкчылаарым ол-дур. (Шупту өөрүп адыш часкады).

В.Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрының директору Начын Шалык харыы сөс алгаш, ТР-ниң Чазанга өөрүп четтиргенин илеретпишаан, Тет-а-тет театрга ажыл-иш-биле допчу таныштырып, ши-концерттерни кээп көөрүнчө чалап, спортчу демиселди моон соңгаар-даа уламчылаар күзелин илеретти. — Силер чоннуң сагыш-сеткилин сергедип, хей-аът кирип чоруур болгай силер. Буяныг иштиң — уран чүүлдүн кижилери силерниң бодунарның хей адыңар база бедик болурун күзедим. Чонувус дээш демниг ажылдаалыңар-деп, Шолбан Валерьевич байырлашкаш, Красноярск хоорай кайы сен дээш, халдып чорупту. Спортчулар-биле кады шуптувус аңаа ак орукту йөрээп артып кагдымыс.

Светлана БАЛЧЫР.

«ТИИЛЕЛГЕНИҢ МАРЫЖЫ» КӨРҮЛДЕ-БИЛЕ

Тываның ИХЯ-да херэеженнер чөвүлели 2009 чылда кылып чоруткан ажылын түңнөп чугаалашкан. Херэеженнер шимчээшкениниң активчилериниң чыгыжыга ТР-ниң ИХЯ-ның хууда состав-биле ажыл чорудар эргеледип начальниги, милицияның полковниги В.И. Воробьев киришкен.

Тургустунганындан бээр бир чылдың дургузунда тыва милицияның херэеженнериниң чөвүлели солун хемчеглерин эрттиргенин демдеглеп болур. Ылаңгыя милиция албанының ажылдакчыларының ат-алдарын кодуреринге, оларның өг-бүлелериниң киржилгези-биле эрткилээн хемчеглерни онзалап болур. «Милицияның аас-кежиктиг өг-бүлелери» деп мөөрейге алды шылгарай өг-бүлө киришкен, а оң тиилекчизи Айдыс Саая ТР-ниң ИХЯ-зын республика фестивалына төлээлэн.

ТР-ниң Иштики херектер яамызының херэеженнер чөвүлели Кызыл хоорайның херэеженнер эвилели-биле кады демнежиң, дараазында телевилелдерни кады эрттиргени «Мээң чараш авам» деп фестиваль конкурса Кызыл ко-

жуунуң ИХК-зының штаб начальниги Алла Антонова, «Адазы болгаш оглу» деп спартакиадага Буян Калзанның, Саин Ондарның база Айдыс Сааяның өг-бүлелери чедишкенин болганын демдеглеп болур. Россияның хамаарышпас чоруунуң хүнүңге тураскааткан «Өг-бүлө-биле стартче» деп шериг албанын анык өг-бүлелерниң фестивалына УБЭП-тен Эрес-оол Дартан-оол кирип, Тываның ИХЯ-ның ат-алдарын төлөпиг камгалаан. А чеди ажы-төлдүң адазы, ИХЯ-дан Байыр-оол Ооржак Кызыл хоорайда хой ажы-төлдүг өг-бүлелерниң конкурсуна дипломант атты чаалап алганы өөрүнчүг.

Үнүп келген чылда профессионал мергежилдиң, мөзү-шынар болгаш эстетиктиг чоруктуң, уран чогаадылганың база «Тыва милицияның чараш кызы» болгаш «Корум-чурум камгала-лында» деп мөөрейлерни эрттирерин планда кириген. Улуг Тиилелгениң 65 чылынга тураскааткан «Тиилелгениң марыжы» деп уран чогаадылганың бирги фестивалы иштики херектер органының чогаадыкчы коллективтериниң ортузунга удавас эртер.

ТР-ниң ИХЯ-ның парлалга албаны.

Февраль 10-13, 17-20 14.00, 17.00 ш

«ТЕТ-А-ТЕТ» театры

«САМУРАЙНЫҢ ЧҮРЭ

Тикамацу Мондзаэмоаның «Тамбадан сүрүкчү дүнеки ырызы» деп шиизип езугаар улуг улуска чаштарга ойнаарактар шиизи

Яды оол Санкити болгаш ону кара чажыңды самурай чораан адазы Есаку, оларның кол маады турары бичии уругларга көрдүнгөн тоогүдө чоок кынакшыл, сөглээн сөзүңге ээ болуру болгаш бо алдарын камгалаары дээн ыңкаш «улуг улустуң» мөзү-шынарынга хамаарышкан темалары көргүстү.

Билет өртээ 150 рубль (бичии уругларга), 200 рубль (улуг кижилерге).

Тыва Республиканың Кадык ка-
яамызының удуртукчуларының чур-
чонну хууда айтырыглары-биле хүлээ-
шактары:

№	Удуртукчу	Хүлээп алыр хүнү
1.	Тыва Республиканың кадык камгалал сайыды Шолбан Ховалыгович Хоппуя	Айның бирги средазы Айның үшкү четверги
2.	Тыва Республиканың кадык камгалал сайыдының бирги оралакчызы Лариса Санам-ооловна Мурманэ	Айның ийиги средазы Айның дорткү четверги
3.	Тыва Республиканың кадык камгалал сайыдының ие-чаш айтырыгларын харыылап турар оралакчызы	Айның дорткү средазы Айның ийиги четверги
4.	Тыва Республиканың кадык камгалал сайыдының социал ужуру-калыг аарыглар айтырыгларын харыылап турар оралакчызы	Айның үшкү средазы Айның бирги четверги

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы болгаш Республиканың Чазаа Россия Федерациязының Претизиниң Сибирь федералдыг округта бурун эр төлээзиниң Аппарадының федералдыг инспектору Т. Дөжүлдеевна Монгушка оң дунмазы

Евгений Дөжүлдеевич

ОНДАРНЫҢ

мөчээни-биле холбаштыр кады төрөөн болгаш чоок кы-
риниң эгиттинмес чидирииниң кажыдыдалын үлөжип

Тыва Республиканың Конституция суду федерал-
инспектор Татьяна Дөжүлдеевна Монгушка болгаш
кижилеринге оң дунмазы

Евгений Дөжүлдеевич

ОНДАРНЫҢ

электен мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыдыдалын
тур.

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлу-
палатазында «Чөптүг Россия» фракциязының депут-
«Чөптүг Россия» политиктиг партияның Тыва регион-
партияның Бии-Хем кожуун талазы-биле тус чер салгы-
даргазы

Александр Байкараевич

ДАЖЫ-ДОНДУПТУҢ

элекке мөчээни-биле холбаштыр өг-бүлезинге, кады
болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдыдалын илерет-
Силерниң-биле кады качыдап тур бис!

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35,
редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94,
бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru
КИЛДИСТЕР: нитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура,
өөредилге — 2-03-88, очулга — 2-03-87, көдээ ажыл-агый, чагаа
— 2-17-09, үлетпүр — 2-40-77.
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.
Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 9110. Чагыг 11. Номерни парлагже дужаганы:
график езугаар 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫБЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк «Тыва»
Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 0470
Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга
массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының
Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солун-
чылдың май 14-те эде бүрткээн.
Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.
ТР-ниң «Тываполиграф» Күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезинге
(Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).
Солунда парлаттыңан материалдарның авторларының бол-
редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыңан
болгаш өске-даа фактылары, дындагылары дээш авторлар
харыылаар.